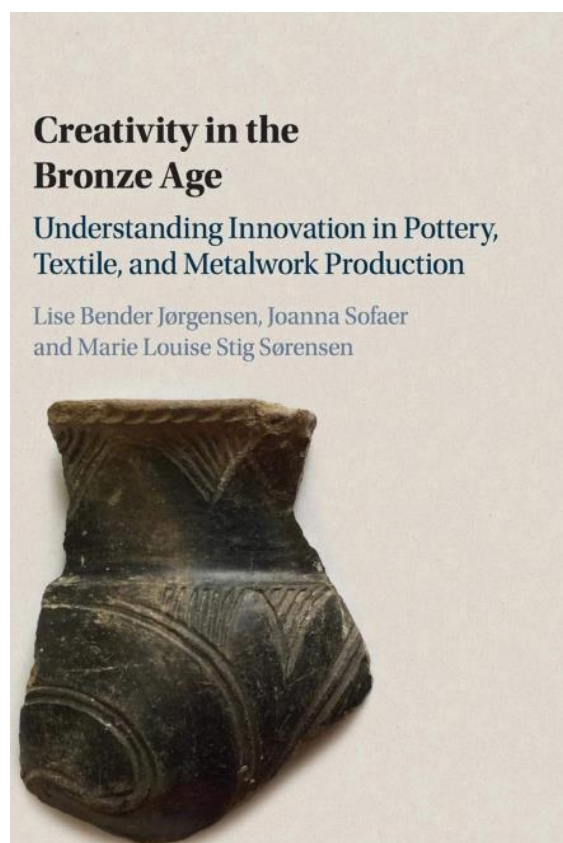

Könyvismertetés

Lise Bender Jørgensen, Joanna Sofaer, Marie Louise Stig Sørensen: *Creativity in the Bronze Age. Understanding Innovation in Pottery, Textile, and Metalwork Production*. Cambridge, 2018, p. 342. ●

"Az igazi felfedező út nem új tájak keresésében rejlik, hanem abban, hogy az ember új szemmel lát."

(Marcel Proust)

Az európai bronzkor Kr. e. 2500–500-ig terjedő időszakában három mesterség területén megnyilvánuló kreativitás bemutatására vállalkozott egy nemzetközi tudóscsoport Lise Bender Jørgensen (Norwegian University of Science and Technology, Trondheim), Joanna Sofaer (University of Southampton) és Marie Louise Stig Sørensen (University of Cambridge) szerkesztésével.

A bronzkor folyamán olyan változások történtek az anyagi kultúra területén, amelynek háttérében a technikai készségek fejlődése állhatott. Mivel a régészet a tárgyak vizsgálatából indul ki, a szerzők a különböző termékek készítési folyamatainak láncolatán, a 'chaîne opératoire'-on keresztül igyekeztek tetten érni az újításokat hozó kreativi-

tást. Az őskorban megismert, napjainkban hétköznapiak tartott, ám kulcsfontosságú nyersanyagok, a textil, bronz és agyag felhasználásának módszereit vizsgálják a kész tárgyaknál alkalmazott tervezésig és hatás-mechanizmusig.

A kötet szemlélete szerint az innovatív eredmények háttérében a gyártási gyakorlat során kialakult *kollektív teljesítmény* áll, mert az egyéni ötletadó személyt nem lehet azonosítani és az újítás azonnal a közösség hasznává válik. Mindhárom technológia, a fazekasság, textil- és fémművesség, társadalmi (gazdasági, hatalmi), szellemi élettel (kozmológia) való kölcsönhatására is kitér.

A bevezető részben felsorakoztatott, kreativitásra vonatkozó elméletek közül azoknak a szempontjait követik a szerzők, amelyek tárgyalkotó, gyakorlati tevékenységhez kötik a jelenséget. Ide tartoznak a tanulás, problémamegoldás, figyelem, szabályok szerepe, utánpótlás, kockázatvállalás, az ötlet érlelése (inkubációja), tevékenységi fázisok időzítése, kombináció, tapintás, mozdulatok szerepe és a kísérletezés.

A könyv három fő fejezetre tagolódik.

I. Nyersanyagok: Az anyagok természetes állapotától a felhasználásra kész alapanyaggá alakítás folyamatát vizsgálja azt, hogy a tulajdonságaik hogyan befolyásolták a velük való tevékenységet.

II. Gyártási gyakorlat: Azokat a kritikus pontokat mutatja be, ahol a változásokat hozó döntések születhettek. Figyelembe veszi a szükséges eszközöket, az időtényezőt, és a gyártási közösséget.

III. Hatások: Forma, motívumok, mintázat, szín és textúra: Az esztétikum szempontjából kiindulva keresi a kreatív megoldásokat és utal a szellemi életben betöltött szerepükre.

A II-III. részhez esettanulmányok kapcsolódnak. A tárgyleírások gyakran a régészetben jól ismert leleteket tartalmaznak, de új megvilágításban. Erre utal a mottóként is értelmezhető idézet.

Mivel jómagam a textilművességgel foglalkozom, ismertetésemben részletesen csak erre a területre térek ki.

I. Anyagi tulajdonságok szerepe:

Lise Bender Jørgensen és Antoinette Rast-Eicher a bronzkori takácsmesterségben használt nyersanyagokra, a len, kender, csalán mellett a dominánssá vált gyapjúra fókuszált, mely a bronzkorban Kr. e. 2000-től terjedt el Európában változásokat idézve elő a textíliák előállításának és felhasználási módjában. Ezen túl befolyásolta az állattenyésztést és földhasználatot is. Nagy előnye volt, hogy a korábban általánosan alkalmazott lenhez képest gyorsabb és egyszerűbb az előállítási folyamata. Az elemi szálak színárnyalatai között

• doi: [10.55023/issn.1786-271X.2024-035.hu](https://doi.org/10.55023/issn.1786-271X.2024-035.hu)

jelen volt a fehér is, amely jól színezhető és a festett fonalakhoz vezetett.

II. Gyártási gyakorlat:

Lise Bender Jørgensen számba vette a textiltechnológia eszközeinek fejlődését történeti viszonylatban és kitért a gyapjú használatához köthető újításokra a technológiai módszerekben és az eszközkészletben. Legjelentősebb változás a *sávolyos* kötésszerkezet alkalmazása, amelyhez előfeltétel volt a láncnehezékes szövőszéket kiegészítő újabb nyüstpálcák feltalálása. Ezt követően változatos geometrikus minták szövésére nyílt lehetőség.

A neolitikus orsókarikákhoz képest, a Közép-Európából származó bronzkori orsónehezékek kisebb méretűek és könnyebbek, mivel jobban megfelelnek a rövid gyapjúsálak sodrásához. Alakjuk általában bikónikus.

Sophie Bergebrandt osztályozta a százhalombattai tell település Kr. e. 2300–1500/1400 orsónehezékeit. Fokozatosan a bikónikus, könnyű változatok váltak dominánssá, ami megerősíti a gyapjúhasználatot. A kopásnyomok a széleiken az ejtett, levegőben pörgő orsó használatára utalnak, ami szintén a gyapjúnál általános. A módszer ábrázolása megjelenik a soproni kora vaskori temetkezés híres urnáján, amelyen egy ejtett orsót forgató nő látható. Kimutatható a nehezékek szabványosodása. Az adott méretű és súlyú orsóval a kívántnak megfelelő vastagságú fonalszál sodorható a cérnávékonyságtól a vastagig. Ezáltal a különböző textilminőségek és a felhasználási lehetőségek széles skálája teremtődött meg.

A zooarcheológiai feljegyzések Kr. u. 2000-től, a középső bronzkorba való átmenet idején a juhtenyésztés gyakorlatának felerősödését mutatják. Az állatok harmada hím volt, amelyek tartásának egyetlen lehetséges oka a gyapjú nagyobb mennyiségben történő előállítás volt.

A könyv bevezető részében bemutatott Greenfield-féle tanulási elméletet köti össze **Solvi Helene Fossoy** a skandináv bronzkori textilek készítése minőségében mutatkozó eltérésekkel. A dániai tölgyfakoporsós sírok (Montelius II-III) textilmaradványainak kapcsán a hagyományörző kultúrkonzervatív tanulási módszert társítja a durva, ún. *'általános textilek'*-hez. Ezek vastag fonalból készültek a legegyszerűbb alap/vászonkötés szerkezettel (szálkapcsolódás) és néha eltérő irányú szálsodratokon alapuló díszítéssel. Készítésmódjukat bárki elsajátíthatja, újítást nem tartalmaznak, hanem őrzik a legegyszerűbb hagyományt. Az innovációbarát tanulási módszert a finom minőségű *'speciális'* textilekhez csatolja, amelyek vékonyabb fonalból szőtt és egyenletes száleloszlásúak. Bonyolultabb szerkezet jellemzi őket, mint a ripsz, félpanama, sprang és a hímzés. Ide sorolhatók a ruhadarabok közül a zsinórszoknya

fémcsövecskékkel kombinálva, az övszalag, a hajháló és a szövött szalagok. Mind az *"általános"*, mind a *"különleges textilek"* csoportjában megfigyelhető volt a különböző színű fonalak használata dekorációs célokra.

Lise Bender Jørgensen a fonalak sodratirányának változását követte végig a tölgyfakoporsós sírok leletanyagai alapján a skandináviai bronzkor különböző korszakaiban, majd a technológiák egymást inspiráló hatására mutatott be példákat a sodrott fonalak utánozó bronztárgyakon. A Montelius II. fázisban (Kr. e. 1500–1300 körül) 'S'-lánc és 'Z'-vetülékfonal, azaz 'S'/'Z' volt az általános. A Montelius III. fázis (Kr. e. 1300–1100) szövetei kizárólag 'S' irányba sodort fonalból készültek és ez a tendencia a Montelius IV–VI. fázisokban (Kr. e. 1100–500) folytatódott. A bronzfibulák íja, egyes kar- és nyakperecek is csavartnak tűnnek, mintha sodrott aranyzinórok szálai lennének. A kar-, ujj-, fül- vagy hajgyűrűk egy csoportja spirál alakú. Ezek háromdimenziós formák, amelyek a viselő testrésze köré csavarodva jelentek meg. A „sodrott” leletek vizsgálata azt mutatja, hogy a fibula íjak szinte mindig csavartak, függetlenül attól, hogy férfi- vagy női sírból származnak. A sodrott nyakperecek főleg a női sírokban találhatók. A csavarási irány általában 'S', de a Montelius III. fázisra egyharmaduk 'Z'-re vált. A kargyűrűk csavarása is főleg 'S' irányú. A gyűrűknél a 'Z'-irányban csavart spirálgyűrűk gyakoribbak.

A szerző a sodratirányokat összekapcsolja a kozmológiai világképpel. Mivel a skandináv bronzkorból hiányoznak az orsókarikák, feltételezi, hogy vízszintesen tartott helyzetű orsópálcával sodorták a fonalakot a nap járásával megegyező 'Z' irányba, azonban a végeredmény 'S' irányú lesz. Így a munkafolyamat mozgólatai az nap égi mozgását követték.

III. Hatáskeltés:

Helga Rösel-Mautendorfer a ruhaformák szabásmódját, mint kétdimenziós tárgyak háromdimenzióssá tételét taglalja a skandináv rönkkoporsós sírokban talált blúzok alapján. A textileket egyetlen textildarabból kivágva, konkrét egyénekhez szabták. A redőzés a forma kialakításának az egyik módja volt. A blúzok a neolitikumig vissza-nyúló elemi séma újabb változatainak tekinthetők.

Karina Grömer a textiliák különböző mintázási lehetőségeit ismerteti, amelyek a vizuális és érzékszervi, azaz tapintási élmény elérésének gazdag és kreatív tárházát jelentik. A Kr. e. 2000–500-ig terjedő időszakból származó különböző kötésszerkezeteket, tónushatásokat és faktúra módosulást szolgáló módszereket, szálfestést, csillogást biztosító fémkiegészítő rátétek és a szövetbe integrált aranyszálak és hímzés alkalmazását sorolja fel.

Egy következő, **Sanjin Mihelić, Joanna Sofaer és Sarah Coxon** szerzőtársakkal együtt írt esettanulmányában, mindhárom technológia jelen van a Litzenkerámia zsinórdíszes edényeinek hatáskeltő díszítésében. A surcini temető fényes felületű urnáinak felületébe nyomott zsinórlenyomatok szövött textilt imitálnak. A kísérleti eredmények szerint a nyersanyaguk hancsszál és időnként fém-szál volt. A háromágú fésű lenyomata a zsinórszálak hatását kelti. Az edények fényes, sima felülete és a lenyomatok bemélyedéseinek matt térbelisége optikailag kiemelik egymást.

A könyv címének megfelelően a fémművesség és a fazekasság problematikájával közel két tucat szerző foglalkozik az anyagi tulajdonságoktól a gyártási folyamaton át a szimbolika értelmezéséig.

A könyvet jó minőségű és jól hozzáférhető képek egészítik ki, és a végén található tartalomjegyzék kiváló segítség.

Jó szívvel ajánlom a bronzkor kutatóinak figyelmébe.

Richter Éva

*régész, PhD hallgató,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem*